

Dezső Loránt (1914–2003)

2003. december 16-án, életének 90. évében elhunyt Dezső Loránt professzor, az MTA Napfizikai Observatóriumának megalapítója és korábbi igazgatója.

Dezső Loránt 1914. május 7-én született Apja, Dezső Kázmér, Nagykorós polgármestere volt. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, ahol csillagászat, elméleti fizika és matematika tárgykörben szerzett bölcsészdoktori diplomát 1938-ban. Az egyetem Csillagászati Tanszékén 1935–1938 között gyakornok volt. A budapesti csillagvizsgálóban 1937–39 között ösztöndíjas kutatóként dolgozott, majd a zürichi Műegyetem csillagvizsgálójában töltött egy évet szintén ösztöndíjasként. Ott ismerkedett meg a napfoltészlelések és a spektroheliográffal végzett flerészlelések gyakorlatával, ami később egy életre ehhez a jelenségkörhöz kötötte. A zürichi év után visszakerült a svábhgyei csillagdába, majd a háború kezdete

után Kolozsvárra került a Ferenc József Tudományegyetemre, ahol tanársegéd, megbízott előadó és a csillagászati obszervatórium vezetője volt 1944-ig. A kolozsvári Helyi Tudományegyetemen a csillagászat egyetemi tanára volt 1944 és 1948 között. Ezután visszakerült a svábhgyei csillagdába, ahol 1948 és 1957 között a napfizikai osztályt vezette. Az osztály 1957-ben Debrecenbe költözött, ahol létrejött az MTA Napfizikai Observatóriuma, melynek Dezső Loránt nyugdíjazásáig (1982-ig) igazgatója, aztán haláláig tudományos tanácsadója volt. A debreceni egyetemen a csillagászat előadójaként vett részt az oktatásban, 1964-től mint egyetemi tanár.

Egész életművét a naptevékenységnek, ezen belül elsősorban a napfoltok észlelésének és elemzésének szentelte. Ennek nemcsak a meghatározó zürichi tanulmányév hatása volt az oka, hanem az is, hogy a magyar csillagászat történetében már voltak hagyományai a rendszeres napészleléseknek. Konkoly Thege Miklós Ógyallán, Fényi Gyula pedig Kalocsán több évtizedes észlelési anyagot gyűjtött a 19. század végén és a 20. század elején, s ezek a napfizikai osztály birtokába kerültek. Dezső Loránt 1948-ban Konkoly műszereivel kezdte meg a svábhgyei csillagdában is a munkát, majd a Debrecenbe költözést követően beindította a debreceni foteheliográf-programot. Ezek nagyon nehéz idők voltak, a csillagászat pedig fajlagosan (az egy kutatóra jutó költségek tekintetében) a legdrágább tudományág, ezért ő is arra kényszerült, hogy olyan programot indítson, amely a meglévő, viszonylag olcsó eszközökkel művelhető volt. Felismerte, hogy a napfoltok klasszikus eszközökkel való vizsgálata általában nem tartozik a fő kutatási irányba, mindenütt (ahol ezt anyagilag meg lehet tenni) "divatosabb" témákat űznek modernebb technikákkal. A napfoltok azonban nem törődnek a divatokkal, továbbra is élnek életüket és valakiknek feltétlenül fel kell látniuk azt, hogy történéseiket a lehető legpontosabban regisztrálják és elemzik, ugyanúgy, mint mondjuk a meteorológiai jelenségeket. Ez a felismerés alapozta meg a Napfizikai Observatórium programját.

Az 1957 után eltelt évtizedekben végzett aprólékos, sokszor sziszifuszi munka lassként monopóliumhelyzetbe hozta az obszervatóriumot a napfoltészlelések terén. Gyulán is létesült egy megfigyelőállomás a víztorony tetején, ennek az az érdekessége, hogy a világon mind a mai napig csak egy olyan napfizikai műszer van (mégpedig a Mount Wilson-i 150 lábás teleszkóp), melynek optikája a talajszint felett 43 méterrel található, ami igen fontos a képminőség szempontjából. A gyulai teljes napkorongészlelések még jelenleg is a legjobb minőségűek. 1976-ban Greenwich-ben befejezték az 1874 óta készített napfoltkatalógus, a Greenwich Photoheliographic Results publikálását, és ettől kezdve Debrecenre hárult e feladat folytatása.

Mára elmondhatjuk, hogy a talán legfontosabb naptevékenységi jelenségre, a napfoltokra vonatkozóan Debrecen világelsőnek számít a következő szempontok alapján. A történeti (Fényi és Konkoly) napészlelések, valamint a Debrecenben és Gyulán gyűjtött anyag együttesen a leghosszabb (bár nem összefüggő) időszakot fedi le a rendszeres fotoszféraészlelést folytató obszervatóriumok megfigyelési anyagai között. A debreceni/gyulai észlelések alapján végzett napfoltpozíció-mérések pontossága a legnagyobb: 0,1 heliografikus fnk. A napfoltterület-adatok a legmegbízhatóbbak (szórásuk a legkisebb). A Debrecenben szerkesztett napfoltkatalógus az egyetlen (a világon jelenleg készített 15 anyag között), mely minden egyes folt adatait tartalmazza – még a legkisebbekét is, amelyek egyáltalán észlelhetők.

A fotnhéliográf-program mellett újabb lehetőségek nyíltak az 1970-es évek elején, amikor a magyar tudománynak jelentős fejlesztési támogatás jutott. Ekkor ért el az obszervatórium mai méretét és műszerceltségét, koronográf (spektrográffal), hangozható H-alfa monokromátor és egy sor kiértékelő berendezés került az intézetbe. Az új eszközökkel már több új észlelési lehetőség is nyílt, többek között megindult a napkitörések vizsgálata.

Ezekhez a fejlesztésekhez olyan rendkívüli személyes adottságok együttesére volt szükség, mint a hatalmas elszántság, céltudatosság, kifogyhatatlan energia, kommunikációs, kapcsolatteremtő és szervezőkészség, türelem az aprómunkához, valamint a kritikus helyzetekben döntően fontos találatkonyság. Született vezető volt, akkor érezte magát elemében, mikor a munkatársak hemzsegték körülötte, folyt a munka. Ilyenkor olyan volt, mint egy hajóskapitány. Idős korában is megcsodáltuk energiáját, hogy kilencven felé közeledve is minden nap elegánsan, öltönyben, nyakkendőben kijött az obszervatóriumba, hogy kövesse a szakma eseményeit.

Ha valaki ezek után azt hinné, hogy Dezső Lorántnak semmi másra nem maradt energiája és egyéb nem gondolt, csak a napfizikára, az nagyon téved. Kevés embert ismertünk, aki ennyire teljes életet élt. Fiatal korában sokat sportolt, kézilabdázott, tornázott, szenvedélyesen vitorlázott, nagy zeneértő, koncertlátogató, Wagner-rajongó volt. Leginkább azonban arról volt híres, hogy a gasztronómiához is professzori szinten értett. Minden éttermet, ételt és italt ismert, és gondja volt rá, hogy külföldi vendégeit és kollégáit a legjobb kulináris élményekkel is gazdagítsa, amit ők sok év múltán is mindig lelkesen emlegetnek. Bő humorú, életvidám ember volt, aki környezetét is magával ragadta.

Az iskolateremtő tudósok életművét nemcsak saját munkái és eredményei jelentik, hanem közvetve mindazok, melyeket ő tett lehetővé, vagy ő inspirált. Ilyen értelemben Dezső Loránt életműve még sokáig gyarapodni fog mindazokban a munkákban, melyek az irányításával létrehozott, világviszonylatban is egyedülállóan gazdag észlelési anyagra épülnek.

DR. LUDMÁNY ANDRÁS